เมืองเชียงแตงในประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1784-1895

Chiang Taeng in History between 1784 and 1895

พิมพ์ปฏิมา นเรศศิริกุล[1]

Pimpatima Naressirikul

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ มุ่งศึกษาเมืองเชียงแตงในบริบทประวัติศาสตร์การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ระหว่าง ค.ศ. 1784-1895 เมืองเชียงแตงในบริบทประวัติศาสตร์การปกครอง มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองปลายพระราชอาณาเขตที่ขึ้นตรงต่อสยาม จรดกับอำนาจของกัมพูชาและไม่ไกลจากเวียดนาม เป็นคู่แข่งทางการเมืองที่สำคัญของสยาม มีสถานภาพเป็นเมืองเอกในสมัยที่สยามปรับปรุงระบบบริหารราชการการปกครองใหม่ในหัวเมืองต่าง ๆ และเป็นจุดยุทธศาสตร์ของฝรั่งเศสในการขยายอิทธิพลเข้าสู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในบริบทประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เมืองเชียงแตงมีสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร และทำเลที่ตั้งของเมืองที่เหมาะสมต่อการเป็นตลาดการค้าและเส้นทางการค้าระหว่างลาว กัมพูชา และโคชินไชน่า บริบทประวัติศาสตร์สังคม พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของผู้คน การปกครอง และเศรษฐกิจ ส่งผลให้เมืองเชียงแตงเป็นสังคมที่มีลักษณะของความเป็นพหุชาติพันธุ์

คำสำคัญ: *เชียงแตง สตึงแตรง ประวัติศาสตร์ ลาว กัมพูชา*

Abstract

This academic journal is a result of research on Chiang Taeng in the aspects of political, economic and social history between 1784 and 1895. In political dimension, Chiang Taeng was an important dependency of Siam, located at the rim of the territory, the border between Cambodia and Siam, and Chiang Tang not very far from Vietnam, Siam' s political rival. The province also developed to a major colony in Siam' s administrative reconstruction and afterwards a strategic point for France during its power expansion over the left of Mekong River in the 19th century. Chiang Taeng in economic history had potential geography, resource and location for market and trade among Laos, Cambodia and Cochinchina. Last, in the aspect of social history, Chiang Taeng, throughout its development of population movement, politic and economic, embraced multiethnic society.

Keywords: *Chiang Taeng, Stung Treng, History, Laos, Cambodia*

[1] อาจารย์หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Lecturer, Bachelor of Arts Program in History Faculty of Humanities and Social Sciences, Phanakhon Si ayuttha Rajabat University

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ลาวและกัมพูชาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ส่วนใหญ่นิยมศึกษาเมืองขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญหรือเป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองปกปครอง การศึกษาเมืองขนาดเล็กปรากฏให้เห็นไม่มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดด้านหลักฐานชั้นต้นที่ใช้ในการศึกษา ส่งผลให้องค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองขนาดเล็กที่เป็นส่วนสำคัญในการเติมเต็มเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้สมบูรณ์ขาดหายไป เมืองเชียงแตงเป็นเมืองหนึ่งที่มีความน่าสนใจในประวัติศาสตร์ จากงานศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณแม่น้ำโขงของสุวิทย์ ธีรศาสวัต เรื่องจักรวรรดินิยมเหนือแม่น้ำโขง (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2552) และประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่ม 2 (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2557) ทำให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองชายแดนบริเวณแม่น้ำโขงสมัยการขยายอิทธิพลของสยามและฝรั่งเศส ส่วนใหญ่เป็นเมืองขนาดเล็กทางด้านตะวันออกของลาวและกัมพูชา งานศึกษาของสุธิดา ตันเลิศ เรื่องข่า: ทาสในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง ค.ศ. 1779-1904 (สุธิดา ตันเลิศ, 2555: 22) ได้กล่าวถึง ทาสในระบบเศรษฐกิจแบบบรรณาการ ในบริเวณทางใต้ของเมืองอัตตะปือและทางตะวันออกของแสนปาง พื้นที่บริเวณนั้นยังมีเมืองเล็กที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจนี้รวมถึงเมืองเชียงแตงด้วย นอกจากนั้นยังมีการศึกษาเมืองเชียงแตงในปัจจุบัน เรื่อง Situation Analysis Stung Treng, Cambodia (Try & Chambers, 2006) ที่อธิบายความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำในจังหวัดสตึงแตรงของกัมพูชา สภาพทางเศรษฐกิจ การพัฒนา วิถีชีวิตของผู้คนล้วนสัมพันธ์กับสายน้ำ งานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าเมืองขนาดเล็กอย่างเมืองเชียงแตง น่าจะมีความสำคัญทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมไม่น้อย การศึกษาบทความเรื่องเมืองเชียงแตงในประวัติศาสตร์นี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการเพิ่มเติมความรู้ ความสำคัญของเมืองเล็กและบทบาทของผู้คนในประวัติศาสตร์ได้มากขึ้น

เมืองเชียงแตงปัจจุบัน คือ จังหวัดสตึงแตรง หรือ สตึงเตรง ในราชอาณาจักรกัมพูชา หมายถึงแม่น้ำต้นกก มีเขตการปกครอง 5 เมือง คือ เซซาน เสียมโบก เสียมปาง (แสนปาง) ธาราบริวัตร และมีเมืองสตึงแตรงเป็นเมืองเอก เมืองเชียงแตงเดิมอยู่ในเขตการปกครองของลาวชื่อบ้านหางโขง หางโก หรือหางงัว ภาษากัมพูชาเรียกว่า กานตุย (Kantoui) มีอาณาเขตทิศเหนือจรดกับเมืองอัตตะปือ ทิศใต้จรดกับกัมพูชา ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดกับเมืองแสนปาง และทิศตะวันตกจรดกับแม่น้ำโขง มีลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญ 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ทางฝั่งตะวันตกเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขง และแม่น้ำเซกองที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเซซานบริเวณใจกลางของเมืองแล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงทางตะวันตก ส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกมีลักษณะเป็นพื้นที่สูงและพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เปรียบเสมือนคลังสินค้าจากธรรมชาติที่ส่งเสริมให้เมืองเชียงแตงกลายเป็นเมืองสำคัญในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 การกำเนิดของเมืองเชียงแตง ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน สันนิษฐานว่าเมืองเชียงแตง

น่าจะเป็นดินแดนที่อยู่ในอิทธิพลของกัมพูชามาก่อนหลังจากที่กัมพูชาพยายามครอบครองและต้องการมีอำนาจเหนือบริเวณทะเลในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่ไม่สำเร็จ ส่งผลให้อำนาจของกัมพูชาขยายมาตามภาคพื้นแผ่นดินบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนล่างแทน พบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นสิ่งก่อสร้างแบบเขมรในเขตเมืองเชียงแตงและบริเวณใกล้เคียง เช่น เบตซอง (Bœtzong) จากคำบอกเล่าของชาวฮอลันดา ฟาน วุสตอฟ และคุณพ่อมารินี มิชชันนารีที่เดินทางเข้ามาในลาวตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ฟรองซิส กากนิเย่ นายทหารฝรั่งเศสผู้ตรวจการกิจการพื้นเมืองและผู้นำคณะกรรมการสำรวจแม่น้ำโขง ก็พบโบราณสถาน เรียกว่า บาจอง (Ba Chong) (Garnier, 1996: 65) ในขณะที่เอเจียน แอมอนิเย นักสำรวจชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาสำรวจหาศิลาจารึก ได้มีการกล่าวถึงซากปรักหักพังของปราสาทหินและพบร่องรอยของการทำพิธีบูชาเทวรูปในแถบนี้ด้วย

ภาพที่ 1 แผนที่เมืองเชียงแตงหรือจังหวัดตรึงแตรง
ที่มา (Try & Chambers, 2006: 48)

จนกระทั่งราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 เมื่ออำนาจของกัมพูชาที่มีอยู่ในบริเวณตอนเหนือ ครอบคลุมอาณาจักรลาวตอนใต้มาก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 14 นั้น อำนาจได้ถอยลงใต้ ผู้นำลาวจากเมืองหลวงพระบางจึงขยายอิทธิพลของอาณาจักรลาวจากตอนเหนือลงมาแทน ส่งผลให้บริเวณเมืองเชียงแตง กลายเป็นส่วนหนึ่งของลาว และกระชับอำนาจมากขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยราชวงศ์ลาวตอนใต้ปรากฏในประวัติศาสตร์นครจำปาสัก ได้กล่าวถึงการเดินทางของพระครูโพนสะเม็กที่อพยพพร้อมด้วยครัวลาวจำนวนหนึ่งลงมาตามแม่น้ำโขง จนมาถึงตำบลหางโขง ปากแม่น้ำเซกองทางด้านตะวันออก เป็นพื้นที่ที่มีชัยภูมิดีเหมาะสมที่จะตั้งถิ่นฐานได้ จึงแบ่งคนจำนวนหนึ่งพักอาศัยอยู่ที่นี่แล้วให้ชาวลาว

เป็นผู้ปกครองดูแลตำบลหางโขง ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระศรีไชยเชษฐ์ขึ้นกับนครจำปาสัก ตั้งแต่ ค.ศ. 1713 ต่อมาตกอยู่ภายใต้การปกครองของสยามในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19

เมืองเชียงแตงในบริบทประวัติศาสตร์การปกครอง

เมืองเชียงแตงเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรลาวมาก่อน จนกระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เกิดความขัดแย้งภายในอาณาจักรลาว เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สยามถือโอกาสโจมตีและยึดครองอาณาจักรลาวภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และราชวงศ์ใหม่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมทั้งมีนโยบายลดทอนอำนาจของหัวเมืองประเทศราชด้วยการลดจำนวนเมืองที่ขึ้นต่อเมืองประเทศราชให้น้อยลง หัวเมืองลาวมีความเปราะบางเนื่องจากเป็นพื้นที่ติดต่อกับกัมพูชาและเวียดนาม ทำให้ชนชั้นนำสยามให้ความสำคัญมากในการควบคุมดูแลและยังเป็นประเทศราชที่สยามได้ผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบส่วย

สถานะของเมืองเชียงแตงภายใต้การปกครองของสยาม

หากพิจารณาจากที่ตั้งของบ้านหางโขงที่อยู่ชายแดนติดกับกัมพูชาทางใต้และไม่ไกลจากเวียดนามมากนัก ทั้งสองอาณาจักรล้วนเป็นคู่แข่งทางการเมืองของสยามในช่วงเวลานี้ อาจจะเป็นปัจจัยที่สยามจำเป็นต้องควบคุมบ้านหางโขงอย่างใกล้ชิด เพื่อป้องกันปลายพระราชอาณาเขตและรักษาผลประโยชน์จากส่วยและการค้าในบริเวณนี้ สยามจึงยกสถานะบ้านหางโขงให้เป็นเมืองเชียงแตงในค.ศ. 1784 แล้วแต่งตั้งระบบเจ้าอาญาสี่ เป็นโครงสร้างทางการปกครองตามธรรมเนียมการปกครองแบบล้านช้าง ประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร ทำหน้าที่ปกครอง บริหารราชการและเกณฑ์ส่วยในเมืองเชียงแตงส่งให้กรุงเทพฯตามอัตราที่กำหนดทุกปี

“...อหิวาตกโรคได้คร่าชีวิตชาวบ้านไปกว่า 60 คนที่เชียงแตง เจ้าเมืองได้ไปหลบซ่อนอยู่ที่บ้านกำพวน (Kumphuon) อยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกราวครึ่งวัน เจ้านายคนนี้มีนามว่าพระศรีสุลา เจ้าเมืองเชียงแตง เป็นหนุ่มอายุ 35 ปี รับราชการในตำแหน่งนี้มานานได้ 6-7 ปี มีคิ้วหนา ร่างกายกำยำ หน้าตาดีกว่าเจ้าราชวงศ์ผู้เป็นลุง ลูกชายขุนนางคนก่อนอีก 2 คน คือ อุปราชและราชบุตร...พวกขุนนางทั้ง 4 ที่กล่าวมา มีอยู่ทุกเมืองในประเทศลาว อาจพูดได้ว่าตำแหน่งเหล่านี้จะสืบทอดกันภายในครอบครัว ถ้าหากเป็นเจ้าเมือง ชั้นกษัตริย์หรือพระราชา มียศ 100 ขั้น อุปราช 50 ขั้น ราชวงศ์ 25 ขั้น ราชบุตร 15 ขั้น ฐานันดรศักดิ์ทั้ง 3 นี้ เป็นคำสันสกฤต เพี้ยนมาเป็นอุปราชา (Uparaja) เท่ากับรองพระราชา ราชวงศา (Rajavansa) เท่ากับครอบครัวพระราชา ราชบุตร (Rajaputra) เท่ากับลูกพระราชา อยู่ภายใต้พวกขุนนางทั้ง 4 มีข้าราชการซึ่งพวกเราจะกล่าวถึงเป็นบางครั้ง...” (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 13)

ส่วยหลักที่เจ้าอาญาสี่ต้องรวบรวมส่ง คือ ส่วยเงิน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.3 เลขที่ 36 เรื่องบัญชีเรื่องเงินสิ่งของส่วยเมืองต่าง ๆ จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373) และทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น

เช่น ครั่ง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.3 เลขที่ 8 ชื่อ ใบบอกเมืองศรีทันดรเรื่องส่งครั่ง จ.ศ. 1197 (พ.ศ. 2378) ขี้ผึ้ง งาช้าง นอแรด รวมไปถึงทาสด้วย (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 11-12)

"...ชาวป่าเขาที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนั้น ไม่มีการจดบันทึกรายชื่อไว้ พวกเขาเสียส่วยเป็นสิ่งของหรือเป็นเงิน ตามที่เจ้าเมืองกำหนดมา แต่ละปีเจ้าเมืองนำสิ่งของหรือส่งส่วนหนึ่งของเงิน 8 ชั่ง (1 ชั่ง เท่ากับ 80 บาท) ไปให้บางกอก ทั้งหมดเป็น 640 บาท...ครึ่งหนึ่งของรายได้จากภาษีประจำปีได้มาจากพวกคนลาวที่มีรายชื่อในบัญชี จ่ายคนละ 2 บาทต่อปี..." (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 13)

สยามย้ายเมืองเชียงแตงจากเดิมที่เคยอยู่ในการกำกับดูแลของนครจำปาสักให้มาขึ้นตรงต่อสยาม (ประวัติศาสตร์อีสาน หน้า 303) ส่วนการแต่งตั้งข้าราชการตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าอาญาสี่ให้เป็นอำนาจของเจ้าเมืองเชียงแตง ต่อมาปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตำนานนครจำปาศักดิ์ ฉบับ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร) ได้กล่าวถึง ความพยายามขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสเข้ามาในเขตอิทธิพลสยาม โดยเฉพาะบริเวณที่ใกล้กับตอนเหนือของกัมพูชาและชายแดนทางตะวันตกของเวียดนาม ในค.ศ. 1884 ฝรั่งเศสได้กัมพูชาอยู่ในอารักขา และนักองค์วัดถา ตามบันทึกของเอเจียน แอมอนิเย ได้กล่าวว่าเป็นเชื้อพระวงศ์กัมพูชาที่ไม่ได้ขึ้นครองราชย์ นำสมัครพรรคพวกมาอยู่ที่เสียมโบก (Siem Bauk) (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 4) ได้ส่งหนังสือไปถึงเมืองจำปาสัก เมืองสีทันดอน เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองเซลำเภา และเมืองมโนไพรว่าจะยกทัพไปสู้รบกับฝรั่งเศส โดยครอบครัวของนักองค์วัดถาจะไปตั้งอยู่ที่บ้านเสียมโบก เป็นเขตเมืองเชียงแตง หากครอบครัวของพระองค์ได้รับอันตรายจะเอาโทษต่อเจ้ากรมการเมือง ให้มีโทษเหมือนเป็นขบถต่อสยาม เหตุการณ์ในครั้งนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องมีท้องตราไปยังหัวเมืองฝั่งตะวันออกไม่ให้เจ้ากรมการเมืองเชื่อฟังเป็นอันขาด หากเจ้ากรมการเมืองใดเชื่อฟังจะได้รับโทษ เนื่องจากคำกล่าวอ้างนั้น เป็นเพียงความประสงค์ที่นักองค์วัดถาต้องการความยำเกรงจากหัวเมืองต่าง ๆ จึงอ้างกรุงเทพฯ เท่านั้น

ในค.ศ. 1887 ฝรั่งเศสมีอิทธิพลเหนือเวียดนามและกัมพูชา และจัดตั้งสหภาพอินโดจีนขึ้น ประกอบด้วยตังเกี๋ย อันนัม โคชินไชน่า และกัมพูชาส่วนนอก ใน ค.ศ. 1890 สยามมีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากอิทธิพลของฝรั่งเศสที่มีความตึงเครียดมากขึ้นเรื่อย ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีสารตราให้มีการจัดระบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาคใหม่เพื่อให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองมากยิ่งขึ้น โดยให้มีการรวมหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา เข้าด้วยกัน แล้วแบ่งเป็น 4 กอง แต่ละกองมีข้าหลวงประจำปกครองกองละ 1 คนภายใต้การกำกับของข้าหลวงใหญ่ประจำอยู่ที่เมืองจำปาสัก "หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก" มีหัวเมืองเอก ได้แก่ เมืองสาละวัน เมืองจำปาสัก เมืองคำทองใหญ่ เมืองอัตตะปือ เมืองสีทันดอน เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ และเมืองเดชอุดม และเมืองขึ้น ต่อมาใน ค.ศ. 1891 เมื่อการปกครองมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ในภูมิภาคและงานราชการที่มีเพิ่มมากยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริให้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองใหม่ เนื่องจากอาณาเขตที่แบ่งไว้ก่อนหน้านี้มีความล้าสมัย ควรจะส่งข้าหลวงไปประจำคอยดูแลรักษาอาณาเขตบริเวณหัวเมืองที่ติดกับกัมพูชาและเวียดนาม จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าหลวงใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนไปประจำอยู่ที่เมืองจำปาสัก และให้ตั้งสำนักว่าราชการที่เมืองอุบลราชธานี ให้รวมหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือเป็น “หัวเมืองลาวกาว” ประกอบด้วยเมืองใหญ่หลายเมือง ได้แก่ เมืองจำปาสัก เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองสีทันดอน เมืองสาละวัน เมืองอัตตะปือ เมืองคำทองใหญ่ เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ เมืองเดชอุดม เมืองศรีสะเกษ เมืองอุบล เมืองยโสธร และเมืองมหาสารคาม (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร), 2527: 19-20)

เมืองเชียงแตงกับสถานการณ์การขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส

เมืองเชียงแตงเป็นเมืองที่มียุทธศาสตร์สำคัญ เนื่องจากมีอาณาเขตใกล้กับเส้นทางการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสบริเวณชายแดนลาว เวียดนาม และกัมพูชา ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวเวียดนามในบังคับของฝรั่งเศสเข้ามาตัดไม้และระเบิดแก่งที่เมืองเชียงแตง และเข้ามาในเขตสยามบ่อยครั้ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร จึงให้ขุนมหาวิชัยคุมกำลังทหารไปประจำที่แก่งหลี่ผี ห้ามไม่ให้มีการตัดไม้และระเบิดแก่ง และให้หลวงบุรินทรามาตย์ ข้าหลวงเมืองเชียงแตง ไปตรวจตรารักษาด่านแม่น้ำโขงเพื่อไม่ให้มีการนำเครื่องระเบิดและกระสุนดินดำ เป็นของต้องห้ามเข้ามาในอาณาเขต (เติม วิภาคย์พจนกิจ, 2542: 330) ต่อมา ค.ศ. 1892 อ้ายตังแกโบชักชวนเมืองแสนปางขัดขืนอำนาจของสยามด้วยการแย่งร่อนทองคำในบ่อหลวงและไม่ยอมส่งภาษี จับพนักงานเก็บภาษีของสยามไปกักขังไว้และตั้งตนเองเป็นเจ้าภาษีเก็บทองเอง บังคับ จับกุมประชาชนทั้งที่เป็นคนลาว คนพื้นเมืองมาปรับไหมเอาเงิน จับคนไปซื้อขาย กระทำการซ่องสุมโจรผู้ร้าย เจ้าพระยาประชากิจกรจักร จึงนำกำลังไปปราบปราม โดยให้หลวงสุนทรอุทัยพิทักษ์ นายร้อยโทคร้าม นายร้อยตรีถมยา พญาเมืองแพน กรมการเมืองจำปาสัก กรมการเมืองสีทันดอน ราชวงศ์เมืองเชียงแตง และข้าราชการอื่น ๆ คุมกำลังทหารไปปราบปราม ในปีนี้กรมหลวงพิชิตปรีชากร ข้าหลวงใหญ่ โปรดให้หลวงพิพิธสุนทร (อิน) ไปเป็นข้าหลวงเมืองเชียงแตง

หลังจากที่สยามพยายามตรวจตราเพื่อรักษาความเรียบร้อยของดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสเริ่มมีท่าทีที่แสดงให้เห็นว่า ต้องการดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไว้ในครอบครอง โดยอ้างว่าดินแดนที่สยามอ้างสิทธิ์อันชอบธรรมในการปกครองนั้นแต่เดิมเป็นของเวียดนามและกัมพูชา เมื่อทั้งสองดินแดนอยู่ในอารักขาของฝรั่งเศสแล้ว ดินแดนเหล่านั้นจึงควรเป็นของฝรั่งเศสด้วย การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่อาณานิคมฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1893 จากบันทึกของชาวตะวันตกเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่าฝรั่งเศสมีการวางแผนที่จะผนวกฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาก่อน โดยดำเนินการสำรวจฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอย่างละเอียดและเป็นระบบตั้งแต่บริเวณสิบสองจุไทยไปจนถึงเมืองเชียงแตง เพื่อทำแผนที่อาณาเขต

ฝรั่งเศสกับสยาม (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2552: 21) นอกจากนั้นยังพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสมีความพยายามกดดันผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในบริเวณเมืองเชียงแตงและในเขตอำนาจของสยามอื่น ๆ ให้เข้าเป็นพวกเดียวกับฝรั่งเศส สยามจึงต้องส่งกองกำลังทหาร ข้าหลวงและข้าราชการเข้าไปคอยเฝ้าระวัง รักษาความเรียบร้อยบริเวณปลายพระราชอาณาเขตที่มีพรมแดนใกล้กับเวียดนามและกัมพูชา (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 รล-สต/18 เลขที่ 32 เรื่องถึงพระพิศณุเทพข้าหลวงตอบให้ท้าวเพี้ยนายล่ามข่าคุมไพร่ไปตั้งรักษาด่านปลายพระราชอาณาเขตรตรวจตราระวังรักษานายข่าอย่าให้พวกฝรั่งเศสคุมกำลังเป็นกองทับล่วงเลยเข้ามาในพระราชอาณาเขตรได้เปนอันขาต ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) อีกทั้งสยามยังขอให้พื้นที่ตั้งแต่เมืองคำม่วนมาจนถึงเมืองเชียงแตง เป็นเขตปลอดทหารจนกว่าจะมีการปักปันเขตแดนกันระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม แต่ฝรั่งเศสไม่ได้ตอบรับข้อเสนอของสยาม ในทางตรงข้ามฝรั่งเศสเริ่มแบ่งกองกำลังโจมตีพื้นที่บริเวณแนวแม่น้ำโขงหลายจุด โดยแบ่งแนวรบออกเป็น 4 แนว มีนายบัสตาร์ด เป็นผู้บังคับบัญชา กัปตันโทเรอซ์ เป็นผู้ช่วยและผู้บังคับกองร้อย กองกำลังส่วนใหญ่เคลื่อนจากกัมพูชาบุกขึ้นมาตามลำน้ำโขง เข้ามาที่ด่านเสียมโบก ด่านบงขลา และตีเมืองเชียงแตง ส่วนแนวรบที่เหลือ ทหารฝรั่งเศสจากเวียดนามเข้ายึดเมืองอัดตะปือ ยึดเมืองแสนปาง และรวมกับกองทัพฝรั่งเศสที่เมืองเชียงแตงจนสามารถยึดเมืองเชียงแตงไว้ได้และโจมตีแนวอื่น ๆ ได้ทั้งหมด ต่อมาฝรั่งเศสกับสยามลงนามในสนธิสัญญาเดือนตุลาคม ค.ศ. 1893 ประกอบด้วยสนธิสัญญา 10 ข้อ และอนุสัญญา 6 ข้อ มีผลให้สยามเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสทั้งหมด ครอบคลุมตั้งแต่เมืองเชียงแตง ไปจนถึงหลวงน้ำทา (สุวิทย์ ธีรศาสวัต, 2557: 17-37) ฝรั่งเศสได้ผนวกลาวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพอินโดจีน (แกรนท์ อีแวนส์, 2549: 50) และตัดดินแดนบางส่วน เช่น เชียงแตง แสนปาง ธาราบริวัตรให้ไปขึ้นกับกัมพูชาเพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง กระทั่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 กัมพูชา ลาว และเวียดนามได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเจนิวา ปัจจุบันกัมพูชาเรียกเมืองเชียงแตงว่า “สตึงแตรง” หรือ “สตึงเตรง”

เมืองเชียงแตงในบริบทประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ

เมืองเชียงแตง เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณจุดบรรจบของแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลลงมาจากทางทิศตะวันตก ทิศเหนือ และฟากตะวันออก คือ แม่น้ำโขง แม่น้ำเซกอง และแม่น้ำเซซาน การกระทำของแม่น้ำส่งผลให้เกิดพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ชุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำ เป็นแนวจากเหนือลงใต้ของเมืองทางทิศตะวันตกมีการเอ่อล้นของแม่น้ำบ้างในฤดูกาลที่น้ำขึ้นสูงจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แต่ไม่ใช่พื้นที่น้ำท่วมถึงในปริมาณมาก ในช่วงปลายฤดูลมมรสุมปริมาณน้ำจะลดระดับลงมาก (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 12-14) พื้นที่ทางตอนเหนือและตะวันออก เป็นพื้นที่สูงและพื้นที่ป่า ดินมีลักษณะปนทรายและดินเหนียว ทำให้การปลูกข้าวและพืชอาหารชนิดอื่น ๆ มีอยู่อย่างจำกัด ประชาชนบางส่วนต้องออกไปบุกเบิกที่เพาะปลูกห่างจากตัวเมืองออกไป ข้าวที่ถูกผลิตในเมืองเชียงแตง อาจมีปริมาณไม่มากนักเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรของเมืองเชียงแตงที่มีค่อนข้างมาก ทำให้ไม่เพียงพอต่อความต้องการ

และพบหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวเมืองเชียงแตงต้องหาข้าวจากแหล่งอื่นด้วยการนำสินค้าจากท้องถิ่นและแหล่งใกล้เคียงเพื่อนำไปแลกข้าวกลับมา แม้ว่าเมืองเชียงแตงจะเป็นพื้นที่ที่มีผลผลิตจากการเพาะปลูกไม่มากนัก แต่จุดยุทธศาสตร์ที่ตั้งของเมืองมีความเหมาะสมด้านการค้า

เมืองเชียงแตงในฐานะเมืองการค้า: เส้นทางการค้าและสินค้า

เมืองเชียงแตง มีที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นบริเวณบรรจบกันของแม่น้ำโขง แม่น้ำเซกอง และแม่น้ำเซซาน บางสายไหลเชื่อมต่อไปยังลาว กัมพูชาและเวียดนามได้ (Carné, 2000: 49-53) เป็นเส้นทางสัญจรของผู้คน ทำให้เมืองเชียงแตงเป็นเมืองเปิด ในมิติของเศรษฐกิจสายน้ำยังเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าที่สำคัญ ภูมิศาสตร์ดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ชาวเมืองเชียงแตงประกอบอาชีพค้าขายมากกว่าทำเกษตรกรรม

การค้าของเมืองเชียงแตง มีทั้งการค้าทางน้ำและการค้าทางบก และมีความคึกคักมาก โดยเฉพาะการค้าขายทางเรือระหว่างกัมพูชาและโคชินไชน่า ส่วนตอนเหนือชาวเมืองเชียงแตงก็ค้าขายกับเมืองลาวทางแม่น้ำโขงและแม่น้ำเซกอง เช่น เมืองจำปาสัก เมืองอัตตะปือ เมืองโขง เมืองสาละวัน เป็นต้น (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 9-13) แม้ว่าการขนส่งทางน้ำจะเป็นที่นิยมมากกว่าเส้นทางอื่น ๆ แต่การเดินเรือในแม่น้ำโขงและแม่น้ำเซกองนั้นมีข้อจำกัดในช่วงฤดูฝนที่น้ำในแม่น้ำจะมีปริมาณมากและไหลเชี่ยวกราก (Carné, 2000: 49) หินและแก่งต่าง ๆ ที่จมอยู่ใต้น้ำ ทำให้เกิดอุปสรรคในการเดินเรือ และทำให้เกิดเรือขนสินค้าอับปางได้ ดังนั้น เรือบรรทุกสินค้า ต้องอาศัยนายท้ายเรือที่มีความชำนาญ ทั้งในเรื่องทิศทางการไหลของแม่น้ำ ร่องน้ำ และตำแหน่งเกาะแก่งต่าง ๆ ในแม่น้ำโขง เพื่อให้สามารถเดินเรือผ่านไปได้อย่างปลอดภัย

ในทางตรงกันข้าม ในช่วงฤดูกาลปกติน้ำจะลดระดับลงจนไม่สามารถเดินเรือได้จากการโผล่พ้นน้ำของแก่งต่าง ๆ ที่มีจำนวนมากในแม่น้ำโขง การขนสินค้าจำเป็นต้องอาศัยเส้นทางบกสลับกับทางน้ำเป็นระยะ ๆ ตลอดการเดินทาง หรืออาจใช้ทางบกตลอดการเดินทาง เนื่องจากมีเส้นทางการค้าที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างเมืองเชียงแตงกับเมืองอัตตะปือและโคชินไชน่าได้ แต่เส้นทางบกไม่เป็นที่นิยมมากนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าและมีอันตรายจากการจี้ปล้นระหว่างทาง โดยเฉพาะบริเวณชายแดนเมืองเชียงแตงที่อยู่ทางด้านตะวันออกของตัวเมือง ดังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเส้นทางการค้ากระบือที่มีเครือข่ายการค้าตั้งแต่เมืองอัตตะปือลงไปจนถึงพนมเปญ มีการซื้อกระบือมาจากเมืองอุบล เมืองจำปาศักดิ์ และเมืองโขงเพื่อนำไปขายต่อที่กัมพูชา โดยบรรทุกกระบือไปทางบก ผ่านตนเลราโป เมลูเปร กำปงสวย เป็นเส้นทางฝั่งด้านตะวันตกที่มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่โปร่งกว่าเส้นทางสายตะวันออกที่ต้องผ่านเมืองเชียงแตงเป็นป่าทึบ และมีอันตรายต่อการถูกปล้น (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 25)

หากพิจารณาเส้นทางการเดินทางของนักสำรวจในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 อาจสันนิษฐานได้ว่า เส้นทางที่น่าจะเป็นเส้นทางการค้าที่ชาวเมืองเชียงแตงค้าขายกับคนพื้นที่ต่าง ๆ และเป็นเส้นทางผ่านเมืองการค้าที่สำคัญ (Cupet, 1998) โดยสามารถเดินทางได้หลายเส้นทาง คือ ออกไปทางแม่น้ำราโป

เมลูเปร คุขันธ์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานีและอีกเส้นทาง คือ ไปทางด้านตะวันตกถึงสังเกี๊ยะ สุรินทร์ โคราช อีกเส้นทางเดินทางขึ้นเหนือไปตามแม่น้ำเซกอง ผ่านเมืองอัดตะปือ สาละวัน คำทอง ไปจนถึงอุบลราชธานี (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 14)

พ่อค้าจากท้องถิ่นต่าง ๆ จะนำสินค้านานาชนิดล่องขึ้นลงทั้งทางน้ำและทางบกตลอดปี ในขณะที่ชาวเมืองเชียงแตงก็จะใช้เส้นทางเดียวกันนี้ออกไปปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับภายนอก เพื่อแลกเปลี่ยนอาหารและรับสินค้าจากตลาดต่าง ๆ มาค้าขาย นอกจากเมืองเชียงแตงจะเป็นเมืองการค้าในตัวเองแล้ว ยังมีบทบาทเป็นตัวกลางการค้าระหว่างเมืองพนมเปญกับอัดตะปือด้วย (Garnier, 1996: 65) บันทึกการเดินทางในลาว ภาคที่หนึ่ง ได้กล่าวไว้ว่า การค้าระหว่างเมืองเชียงแตงกับกัมพูชานั้น มีความสำคัญมากในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และมีความสำคัญมากขึ้นหลังจากเมืองเชียงแตงอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส

สินค้าสำคัญที่พบว่ามีการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างเมืองเชียงแตงกับเมืองลาวที่อยู่ทางตอนเหนือของเมืองเชียงแตงขึ้นไปตามแม่น้ำโขง ได้แก่ ขี้ผึ้ง กระดูกสัตว์ งาช้าง นอแรด ต้นตำแย ลูกกระวานคุณภาพต่ำ หรือที่ชาวกัมพูชาเรียกว่า กรากอ (Krakor) และสินค้าอื่นที่หาได้ในท้องถิ่น สินค้าเหล่านี้จะถูกนำไปขายในตลาดเมืองจำปาสักและเมืองอัดตะปือ เป็นตลาดใหญ่ในลาวตอนใต้ ขากลับพ่อค้าเมืองเชียงแตงจะขนเกลือ ถ้วยชาม ผ้าป่าน (Ramie) หรือ ortie de Chine ดอกฝ้ายป่า และสิ่งของอื่น ๆ กลับ (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 12-13) โดยเฉพาะดอกฝ้ายป่า มีมากในเขตป่าทึบ และนำไปขายต่อให้กับพ่อค้าที่จะเดินทางไปค้าขายที่พนมเปญ จากนั้นจะนำข้าวจากกัมพูชากลับมาที่เมืองเชียงแตง (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 4) นอกจากนั้นยังพบว่า พ่อค้าเมืองเชียงแตงไปรับซื้อเกลือจำนวนมากมาจากโคชินไชน่า เพื่อนำไปขายและแลกข้าวกับคนลาวที่เมืองโขง ผลิตข้าวได้ปริมาณมาก โดยมีอัตราการแลกเปลี่ยนเท่ากับเกลือ 1 หาบแลกข้าวเปลือกได้ 3 หาบ ในขณะเดียวกันก็มีพ่อค้าจากเมืองโขงนำข้าวมาขายในตลาดเมืองเชียงแตงด้วย (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 20-23)

พ่อค้าที่ใช้เส้นทางบกจากโคชินไชน่าเข้าสู่เมืองเชียงแตง มี 2 กลุ่ม คือ พ่อค้าชาวเวียดนามและพ่อค้าชาวจีน พ่อค้าเวียดนาม เข้ามาค้าขายนอระมาดและงาช้างในเมืองเชียงแตง แต่การค้าชะงักไปเนื่องจากสยามมีปัญหาทางการเมืองกับเวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และกลับมาค้าขายกันได้อีกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป. ก) ส่วนพ่อค้าชาวจีนที่มาจากฝูเกี้ยนนำสินค้าหลายรายการเข้ามาซื้อขายในพื้นที่นี้และตลาดใกล้เคียง ได้แก่ ถั่วลันเตา ผ้าไหม ผ้าฝ้าย น้ำตาล เกลือ เครื่องแต่งกาย ผ้า เหล็ก กระวาน ขี้ผึ้ง แลคเกอร์ ตำแย งาช้าง หนังและเขากวางและแรด ขนนกยูง เครื่องจักสาน งานไม้ที่ผลิตโดยคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในป่า (Garnier, 1996: 65)

บริเวณทางตอนเหนือของเมืองเชียงแตง มีพื้นที่ใกล้กับแหล่งต้อนกระบือจากฝั่งกัมพูชาและตลาดค้ากระบือแหล่งใหญ่ที่สุดในเมืองอัดตะปือ พ่อค้ากัมพูชาเข้ามาซื้อกระบือแถบนี้ เพื่อนำไปขายต่อในกัมพูชา และสันนิษฐานว่าเมืองเชียงแตงน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการค้ากระบือในบริเวณนี้ด้วย

สินค้าอีกประเภทหนึ่งที่เป็นสินค้าสำคัญของเมืองเชียงแตง คือ ทาส เป็นที่ต้องการอย่างมากในตลาดกัมพูชา นอกจากจะจับชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่ป่าทางด้านตะวันออกมาขายเป็นทาสแล้ว ยังสามารถหาซื้อทาสได้จากเมืองเชียงแตงด้วย โดยมีราคาขายที่ 3-4 แท่งเงินต่อทาส 1 คน เมืองจำปาสักก็ซื้อทาสจากเมืองเชียงแตงด้วย ส่วนใหญ่ทาสเหล่านี้จะนำไปรับใช้เจ้านายลาวและส่งต่อให้แก่สยาม (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 14-37)

ระบบเงินตราที่พบว่ามีการใช้ในเมืองเชียงแตง ปรากฏใน Travels in Cambodia and Part of Laos ว่ามีลักษณะคล้ายกับเงินในจังหวัดฝั่งตะวันตกของแม่น้ำราโปและเมลูเปร มีความหนาประมาณ 1 เซนติเมตร กว้างประมาณ 3 เซนติเมตร ยาว 14-15 เซนติเมตร มีน้ำหนักประมาณ 200 กรัม 10 แท่งเท่ากับ 1 บาท 15 แท่งเท่ากับ 1 เหรียญ (Garnier, 1996: 66) เงินแท่งราคา 15 กีบ ที่เมืองเชียงแตงแลกได้ 150 ชั่ง และมีการใช้เงินกีบและเงินอัฐทองแดงพวง เจ้าของเรือใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินเรือไปกลับระหว่างกัมพูชากับเมืองเชียงแตง (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 13-14)

เมืองเชียงแตงมีเครือข่ายการค้าจากการปฏิสัมพันธ์การค้าระหว่างชาวเมืองเชียงแตงกับพ่อค้าต่างถิ่นหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ความต้องการแสวงหาสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดในอินโดจีนในช่วงเวลานี้ส่งผลให้เมืองเชียงแตงมีการตั้งถิ่นฐานของคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งในลักษณะถาวรและชั่วคราว มีสถานะเป็นผู้ซื้อและผู้ขายในระบบเศรษฐกิจของเมือง ในบริบทของเศรษฐกิจการค้านี้จึงส่งผลให้สังคมของเมืองเชียงแตงกลายเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ด้วย

เมืองเชียงแตงในบริบทประวัติศาสตร์สังคม

ในบริบททางการปกครองและเศรษฐกิจของเมืองเชียงแตง เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเมืองเชียงแตงเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับผู้คนจากต่างถิ่นหลายกลุ่ม ทั้งในฐานะผู้ปกครองและคู่การค้าทางเศรษฐกิจ รวมถึงคนกลุ่มต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภายในเมืองเชียงแตง โดยความสัมพันธ์เหล่านี้ส่งผลต่อลักษณะทางสังคมของเมือง

โครงสร้างทางสังคมของเมืองเชียงแตง

โครงสร้างทางสังคมของเมืองเชียงแตง มีลักษณะของการจัดลำดับชั้นทางสังคมที่สอดคล้องกับการปกครอง โดยมีชนชั้นปกครองที่เป็นชาวลาว ชาวสยาม และชาวฝรั่งเศส ทำหน้าที่ควบคุมแรงงานและรวบรวมภาษีส่งให้แก่ผู้ปกครอง ส่วนชนชั้นใต้ปกครอง เป็นคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งที่เป็นชาวลาวและชาวพื้นเมืองหลายกลุ่ม ดำรงสถานะเป็นไพร่ที่รับใช้มูลนายและไพร่ส่วย มีจำนวนมากที่สุดในสังคม มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของเมือง และทาส มีสถานภาพทางสังคมชั้นล่างสุดของสังคม นอกจากนั้นยังมีกลุ่มคนที่เป็นอิสระ คือ ชาวพื้นเมืองบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในป่าบริเวณด้านตะวันออก ตามเอกสารจดหมายเหตุของสยามเรียกคนกลุ่มนี้ว่าข่าขัด ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือนในเมืองเชียงแตง ชาวเมืองเชียงแตงส่วนใหญ่ปลูกกระท่อมมุงหลังคาเรียงกันเป็นแถว อยู่รวมกันหลายหลังเป็นหมู่บ้านกระจายไปตามแนวของลำน้ำส่วนหนึ่งและในเขตพื้นที่ป่า

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในสังคมเมืองเชียงแตง

สังคมของเมืองเชียงแตงมีลักษณะเป็นสังคมพหุชาติพันธุ์เนื่องจากเป็นพื้นที่เปิดจากสภาพทางภูมิศาสตร์และบริบททางเศรษฐกิจ ทำให้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นทางผ่านของคนหลายกลุ่ม ได้แก่ ชาวลาว ชาวเขมร ชาวเวียดนาม ชาวจีน ชาวสยาม ชนเผ่ากลุ่มต่าง ๆ และชาวตะวันตก ทำเลการตั้งถิ่นฐานจะแตกต่างกันไปตามวิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่ม

ชาวลาว มีจำนวนมากในเมืองเชียงแตง (Garnier, 1996: 65) ทั้งที่มีสถานภาพทางสังคมเป็นผู้ปกครองและเป็นไพร่ (Carné, 2000: 50) เนื่องจากอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรลาวเป็นระยะเวลานาน ชาวลาวจึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตนี้เป็นจำนวนมาก ในบันทึกของเอเจียน แอมอนิเย ได้กล่าวถึงการบันทึกชื่อชาวลาวที่เป็นไพร่ในเมืองเชียงแตงที่ต้องส่งส่วยมีจำนวนมากถึง 3,000-4,000 คน ถึงแม้จะเป็นจำนวนที่อาจเกินความเป็นจริงก็ตาม ผู้ชายแต่งกายด้วยการนุ่งโจงกระเบน ผมสั้น ส่วนผู้หญิงเกล้ามวย หากมีครอบครัวแล้วจะตัดผมสั้น นุ่งผ้าซิ่นและห่มสไบ สวมเครื่องประดับจำพวกแหวน กำไล ต่างหูที่ทำด้วยเงินและทองคำ

นอกจากนั้นในเมืองเชียงแตงยังพบว่ามีการผสมผสานทางชาติพันธุ์ผ่านระบบเครือญาติ โดยการแต่งงานของชาวลาวกับชาวเขมร และชาวเผ่าอื่น ๆ ส่งผลให้เกิดเชื้อสายผสมหรือลูกครึ่งในสังคมเมืองเชียงแตงขึ้น ครอบครัวของชาวลาวส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานบริเวณใกล้แม่น้ำโขงทางฝั่งตะวันตกลงมาถึงทางใต้ของเมือง และบริเวณฝั่งแม่น้ำเซกอง ที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเซซานตอนกลางของเมือง ชาวลาวมีระบบความเชื่อผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีกับพระพุทธศาสนา สำหรับพระพุทธศาสนานั้นสันนิษฐานว่าชาวเมืองเชียงแตงมีการนับถือพระพุทธศาสนามานานแล้ว เนื่องจากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานพบว่า คนกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่ เป็นญาติโยมชาวลาวที่ติดตามพระครูโพนสะเม็กเข้ามาพร้อมทั้งมีการหล่อพระพุทธรูปใต้พระศอลงมาถึงพระแท่น แล้วอัญเชิญเศียรพระพุทธรูปที่หล่อไว้ที่เจดีย์พนมเปญมาสวม นามว่า พระเจ้าองค์แสน มีการก่อพระวิหารขึ้นเพื่ออัญเชิญพระเจ้าองค์แสนมาประดิษฐานไว้ พร้อมทั้งกัลปนาคนจำนวนหนึ่งให้อยู่รักษาพระพุทธศาสนาที่ตำบลหางโขง (เติม วิภาคย์พจนกิจ, 2542: 38) ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 พบว่าในเมืองเชียงแตง มีวัดอยู่ 3 วัด ในตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้ ของเมือง แต่ละวัดมีพระภิกษุอยู่มากถึง 6-17 รูป (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 11-12)

ชาวเขมร ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนใต้และพื้นที่ป่าทางด้านตะวันออกของเมืองเชียงแตง และพบอยู่ปะปนกับครอบครัวชาวลาวบริเวณแม่น้ำโขง แม่น้ำเซกองและเซซานด้วย สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มคนที่มีอยู่ค่อนข้างมากหากพิจารณาจากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ลาวตอนใต้ในอดีต พบว่าก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 14 บริเวณเมืองเชียงแตงเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยและอิทธิพลของกัมพูชามาก่อนที่ผู้ปกครองลาวจะขยายอำนาจและเบียดอิทธิพลกัมพูชาให้ถอยลงใต้ไปในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 แม้อิทธิพลกัมพูชาจะหดตัวลงแต่ชาวเขมรบางส่วนไม่ได้อพยพถอยลงใต้

ตามการเคลื่อนย้ายศูนย์อำนาจไปด้วย แต่ยังคงตั้งถิ่นฐานดำรงชีวิตอยู่ต่อมาและกลายเป็นชาวพื้นเมืองในบริเวณนี้ไป นอกจากนั้นยังมีชาวเขมรที่เดินทางมาจากเขตกัมพูชา เช่น สามบวก ตนเลราโป พนมเปญ เข้ามาอยู่ในเมืองเชียงแตงชั่วคราวเพื่อทำการค้าด้วย สำหรับระบบความเชื่อและวัฒนธรรมของชาวเขมรนั้น สันนิษฐานจากร่องรอยของโบราณสถานที่พบในเมืองเชียงแตงและพื้นที่ใกล้เคียง น่าจะได้รับอิทธิพลทั้งผี พราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา

ชาวจีน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เดินทางเข้ามาในเมืองเชียงแตงชั่วคราวเพื่อรวบรวมสินค้าของป่าในเมืองเชียงแตงไปขายในเมืองลาวตอนเหนือ กัมพูชา โคชินไชน่า และสยาม ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มาจากมณฑลฝูเจี้ยน ใช้เส้นทางบกจากโคชินไชน่าเข้าสู่เมืองเชียงแตงทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ บ้างก็เดินทางด้วยเรือมาตามแม่น้ำโขงจากพนมเปญล่องขึ้นเหนือสู่เมืองเชียงแตงทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 73)

ชาวเวียดนาม เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบหลักฐานในเอกสารจดหมายเหตุว่ามีการเดินทางเข้ามาในเมืองเชียงแตงเพื่อทำการค้านอระมาดและงาช้าง แต่การค้าระหว่างชาวเมืองเชียงแตงกับชาวเวียดนามไม่ราบรื่นมากนักในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวเมืองเชียงแตงจึงสามารถค้าขายกับชาวเวียดนามได้มากขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่าเวียดนามยังเข้ามาร่วมทำการค้าทาสในเมืองเชียงแตงและตลาดซื้อขายทาสในบริเวณใกล้เคียงด้วย

ชาวสยาม เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ในเมืองเชียงแตงในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีสถานภาพทางสังคมเป็นผู้ปกครองและข้าราชการที่สยามส่งเข้ามาดูแล กำกับข้อราชการเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่เจ้ากรมการเมืองที่เข้าไปในเมืองเชียงแตงมีวัตถุประสงค์เพื่อการเร่งรัดภาษี ในกรณีที่เจ้าเมืองส่งส่วยไม่ครบตามอัตราที่กำหนด การเกลี้ยกล่อมข่าขัด และการรักษาความสงบเรียบร้อยในช่วงที่ฝรั่งเศสพยายามรุกล้ำเข้ามาในพื้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงด้วยการส่งข้าราชการและทหารเข้าไปประจำการบริเวณชายแดนเมืองเชียงแตง

ชนเผ่ากลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าเขาทางด้านตะวันออกของเมืองเชียงแตง บางครั้งเรียกรวมกันว่าชาวป่า ตามถิ่นที่อยู่อาศัย ชาวลาวเรียกชนเผ่าที่เปรียบเสมือนชาวพื้นเมืองว่า “ข้า” ไม่ใช่ชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ แต่เป็นคำที่สะท้อนสถานภาพทางสังคม หมายถึง ข้าทาสหรือผู้รับใช้ ชาวเวียดนามเรียกชนเผ่าเหล่านี้ว่า “ม้อย” ชาวเขมร เรียกว่า “พนองหรือบานอง (Banong)” ประกอบด้วยชนเผ่าบราว (Brao) ชนเผ่าตำปวน (Tompuan) (Garnier, 1996: 65) ชนเผ่ากรึง (Kring) ชนเผ่าราแด (Rade) ชนเผ่าจราย (Djrai) (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 12) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic language family) (Schliesinger, 2011) และกลุ่มตระกูลภาษาออสโตเนเชียน (Austronesian language family) (Schliesinger, 2011) ระบบความเชื่อและวัฒนธรรมส่วนใหญ่ของชนเผ่ากลุ่มต่าง ๆ จะมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรพื้นถิ่น เช่น ป่า แม่น้ำ ภูเขา

และสัตว์ป่า ความเชื่อเรื่องผีจึงมีลักษณะเป็นจิตวิญญาณที่สถิตอยู่ตามธรรมชาติ และพิธีกรรมมักจะเกี่ยวข้องกับชีวิต ความตาย และโรคระบาด เป็นต้น

ชาวตะวันตก เดินทางเข้ามาในเมืองเชียงแตงหลายสถานภาพ ทั้งที่เป็นมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ คณะนักสำรวจที่เดินเข้ามาเพื่อสำรวจพื้นที่แม่น้ำโขง ซึ่งปรากฏในบันทึกและรายงานของคณะสำรวจหลายฉบับ เช่น Travel in Cambodia and Part of Laos เป็นรายงานของคณะสำรวจแม่น้ำโขง ระหว่าง ค.ศ. 1866-1868 โดย Francis Garnier Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan โดย Louis de Carné เป็นรายงานเกี่ยวกับสถานการณ์การเมืองการปกครองและการค้าของคณะสำรวจแม่น้ำโขง ในช่วง ค.ศ. 1866-1868 และบันทึกการเดินทางในลาว ภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438 Voyage dans le Laos Tome Premier 1985 โดย Etienne Aymonier เป็นต้น ชาวตะวันตกเข้ามาในเมืองเชียงแตงมากขึ้นตั้งแต่ฝรั่งเศสเริ่มปฏิบัติการทางทหารเพื่อเริ่มต้นยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไปจนถึงอยู่ภายใต้การครอบครองของฝรั่งเศสในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

บทสรุป

เมืองเชียงแตงหรือสตึงแตรง ในช่วง ค.ศ. 1784-1895 เป็นเมืองที่มีความสำคัญในบริบทประวัติศาสตร์การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างมาก เนื่องจากปัจจัยทั้งทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ทำเลที่ตั้ง และทรัพยากร มีความเหมาะสมที่ส่งเสริมให้เมืองเชียงแตงกลายเป็นยุทธศาสตร์อำนาจการปกครองของสยามที่จำเป็นต้องควบคุมอย่างใกล้ชิดและเป็นเมืองเอกในกำกับของสยามมาโดยตลอดภายใต้การแข่งขันทางการเมืองระหว่างสยาม กัมพูชา เวียดนาม และการขยายอิทธิพลของอาณานิคมฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบริบทประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ การเติบโตและความคึกคักทางการค้าระหว่างตลาดลาว กัมพูชา และโคชินไชน่า ประกอบกับปัจจัยภายในของเมืองเชียงแตงที่พร้อมด้วยเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก แหล่งทรัพยากรในท้องถิ่น ได้ส่งผลให้เมืองเชียงแตงมีสถานะเป็นตัวกลางการค้า แหล่งผลิตสินค้า ตลาดการค้า และเป็นเส้นทางแวะพักของพ่อค้าต่างถิ่น สำหรับบริบทประวัติศาสตร์สังคม เมืองเชียงแตงเป็นเมืองเปิด ทั้งจากปัจจัยทางกายภาพ การปกครอง และเศรษฐกิจส่งผลให้ชาวเมืองเชียงแตงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลายกลุ่ม ทั้งผู้ปกครองลาว ผู้ปกครองสยาม ชาวเมืองที่มีทั้งชาวกัมพูชา ชาวลาว ชนเผ่าต่าง ๆ พ่อค้าชาติต่าง ๆ มิชชันนารี นักสำรวจชาวตะวันตก ทหารและเจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศส สังคมของเมืองเชียงแตงจึงมีลักษณะของความเป็นพหุชาติพันธุ์ โดยคนแต่ละกลุ่มมีภาษา วัฒนธรรม ระบบความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง แต่ภายใต้ความหลากหลายเหล่านี้คนกลุ่มต่าง ๆ สามารถอยู่ร่วมกันและมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมเมืองเชียงแตงให้มีเอกลักษณ์ตลอดช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18-19

เอกสารอ้างอิง

แกรนท์ อีแวนส. (2549). **ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินเอเชียอาคเนย์**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). **ประวัติศาสตร์อีสาน** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุธิดา ตันเลิศ. (2555, กรกฎาคม-ธันวาคม). ข่า: ทาสในมณฑลลาวตะวันออกและมณฑลลาวตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง ค.ศ. 1779-1904. **วารสารวิจิตรศิลป์, 3** (2), 229-262.

สุวิทย์ ธีรศาสวัต. (2552). **จักรวรรดินิยมเหนือแม่น้ำโขง**. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. (2557). **ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่ม 2.** ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ม.ป.ป ก). **มร.5 (ล)/22 เลขที่ 18 เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ ว่าด้วยแต่ก่อนเจ้าพระยาบดินทร์เดชมีบัญชาสั่งไม่ให้ขายสินค้า นอระมาดงาช้างกับลูกค้าญวน เขมร บัดนี้โปรดเกล้าให้ยกคำบัญชาเจ้าพระยาบดินทรเดชานั้นเสีย จ.ศ. 1245 (พ.ศ. 2426).** กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

_____. (ม.ป.ป ข). **ร.3 เลขที่ 8 เรื่อง ใบบอกเมืองศรีทันดรเรื่องส่งครั่ง จ.ศ. 1197 (พ.ศ. 2378).** กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

_____. (ม.ป.ป ค). **ร.3 เลขที่ 26 เรื่องบัญชีเรื่องเงินสิ่งของส่วยเมืองต่าง ๆ จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373).** กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

_____. (ม.ป.ป ง). **ร.5 รล-สต/18 เลขที่ 32 เรื่องถึงพระพิศณุเทพข้าหลวงตอบให้ท้าวเพี้ยนายล่ามข่าคุมไพร่ไปตั้งรักษาด่านปลายพระราชอาณาเขตรตรวจตราระวังรักษานายข่าอย่าให้พวกฝรั่งเศสคุมกำลังเปนกองทับล่วงเลยเข้ามาในพระราชอาณาเขตรได้เปนอันขาต ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).** กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

อมรวงศ์วิจิตร, หม่อม (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร). (2527). **ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์**. พระนคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.

เอเจียน แอมอนิเย. (2539). **บันทึกการเดินทางในลาว ภาคที่หนึ่ง พ.ศ. 2438**. แปลจาก **Voyage dans le Laos, tome premier 1895**. โดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Carné, de L. (2000). **Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan** (2nd ed.). Bangkok: White Lotus.

Cupet, C. P. (1998). **Among the Tribes of Southern Vietnam and Laos**. Bangkok: White Lotus.

Garnier, F. (1996). **Travels in Cambodia and part of Laos: The Mekong exploration commission report (1866-1868)—volume1**. Bangkok: White Lotus.

Schliesinger, J. (2011 a). **Ethnic groups of Cambodia: Volume 2 profile of Austro-Asiatic-speaking people**. Bangkok: White Lotus.

_____. (2011 b). **Ethnic groups of Cambodia: Volume 3 profile of Austro-Thai-and Sinitic-speaking peoples**. Bangkok: White Lotus.

Try, T. & Chambers, M. (2006). **Situation analysis stung treng, Cambodia**. Vientiane, Lao PDR: Ink on paper